

kyyti ainoastaan järjestyä? Kuka maksaa tuon operaattorin vaatiman takuumaksun luottohäiriöisten kohdalla ja hankkiiko sosiaali- ja sosiaalisen vakuutuksen? Avoimia kysymyksiä on paljon. Tietoa projektista on kuulemma ollut saatavilla kuu-kausia. Minulle se tuli ”pyytämättä ja täydellisenä yllätyksenä”, kun vakiokuljettajani kysyi, miksi en ole ottanut kantaa asiaan. Ilmeisesti myöskään muille

tiedotusvälineiden kanssa toimiville ei tätä kuljetustarvekyselyä lähetetty kuin pyynnöstä ja viime tipassa, jotteivät nämä todellakin ottaisi siihen kantaa ja saisi muita palvelun tarvitsijoita le- vottomiksi.

Huvittavinta tässä tilanteessa onkin, että henkilöt, jotka minulta tätä kannanottoa ovat pyytäneet, kuuluvat ryhmään vammaisten ja vanhusten asioista

päättävät ja niitä hoitavat henkilöt. Joukossa on pari lääkäriä, pari sairaalasosiaalityöntekijää ja jopa oikeita sosiaalivirkailijoita, jotka ovat itse osallistuneet päätöksen tekoon. ”Pena, jonkun on pakko kirjoittaa tästä”, minulle sanottiin. Olisiko heidän ollut liian uskallettua esiintyä omilla nimillään meil- le myönteisessä hengessä? Minä vaan kysyn.

Kilpailutalouden kritiikkiä

PASI PYÖRIÄ

Viimeksi kuluneen neljännes- vuosisadan aikana Suomi on jäl- leen kerran kokenut rajun raken- nemuutoksen. 1980-luvun nou- sukautta, jota kasinotaloudeksi- kin kutsuttiin, seurasi poikke- uksellisen syvä taantuma. Vuosi- na 1991–1993 bruttokansan- tuote romahti ja työttömyysaste moninkertaistui. Muun muas- sa rahamarkkinoiden hallitse- mattoman vapauttamisen, idän- kaupan kuihtumisen ja pankki- kriisin seurauksena Suomi ajau- tui täystyöllisyydestä historian pahimman työttömyyden kuri- mukseen.

Toisaalta lama pakotti välttä- mättömiin rakenteellisiin uu- distuksiin työ- ja talouselämäs- sä, mutta toisaalta sen varjol- la oikeutettiin kyseenalaisiakin poliittisia ratkaisuja, joiden kus- tannuksia maksetaan edelleen pitkäaikaistyöttömyyden ja sosi- aalisen syrjäytymisen muodossa. Yhteiskunta jakautui uudella ta- valla kahtia A- ja B-luokan kan-

salaisiin. Syvin kuilu repesi työl- listen ja ei-työllisten välille, vaika- ka helppoa ei ole patkutyöläisil- läkään. Laman seurauksena pit- käaikaistyöttömyys näyttää jää- neen pysyväksi ongelmaksi. Ti- lastot myös kertovat, että työs- sä käyviä köyhiä on aikaisempaa enemmän.

Kenties vielä työelämän kort- tipakan uusjakoakin suurempi muutos on tapahtunut asentei- den ja kulttuurisen ilmaston ta- solla. Nykyistä ajan henkeä il- mentää hyvin se, että kilpailu- talouden retoriikalta ei voi vält- tyä juuri missään. Muistan vie- lä, kun 1980-luvulla ala-asteen luokanopettajani peitti musteel- la paikallisen säästöpankin ni- men koululle lahjoitetuista lu- kujärjestyksistä. Nykyisin kou- lujen ja yritysten yhteistyö on arkipäivää ja yrittäjyyskasvatus haluttaisiin osaksi perusopetus- ta ja jopa päivähoitoakin.

Taloudellinen kilpailu ja yrit- täjyys sinänsä eivät toki ole on-

Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.)
Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky- yhteiskunta?
Helsinki: Gaudeamus, 2006
255 s.

Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.)
Projektityhteiskunnan kääntöpuolia
Helsinki: Gaudeamus, 2006
246 s.

gelma. Päinvastoin yhteinen hy- vä syntyy elinkelpoisesta yritys- toiminnasta ja tuottavuuden kasvusta. Ongelman ydin on siinä, että kilpailutaloudesta on muodostunut kyseenalaistama- ton mantra sielläkin, missä mui- den kuin taloudellisten arvojen pitäisi ratkaista. Yrittäjyyden kä- site on laajentunut liiketalouden rajojen ulkopuolelle. Esimerkik-

si yrittäjyyskasvatukseksi kutsutulla nuorella tieteenalalla puhutaan liiketaloudellisen ulkoisen yrittäjyyden ohella sisäisen yrittäjyyden tärkeydestä eli omaehtoisesta yksilön harjoittamasta yrittäjämäisestä elämäntavasta.

* * *

Tätä muutosta lähestytään runsaan kahdenkymmenen artikkeлин voimin teoksissa *Uusi jako* ja *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Kummankin teoksen kantavana teemana ovat kilpailutalouden nousu ja liike-elämälle ominaisen ajattelutavan syöpyminen osaksi kaikkia elämänalueita. Edellisen teoksen toimittajat kiteyttävät muutoksen väitteeseen, jonka mukaan ideologisesti ja kulttuurisesti tulkittuna meistä kaikista on tullut yrittäjiä. Jälkimmäisen teoksen mukaan suomalaisen valtajärjestelmän – poliittisen päätöksenteon ja hallinnon – muutosta ilmentää iskulause ”Tehokkaammin, nopeammin, edullisemmin!”.

Mistä tässä hiljaisessa vallankumouksessa on kyse? Kuinka meistä kaikista on vaivihkaa tullut sisäisiä sankareita ja kuinka julkinen sektori on apinoinut nykyiset periaatteensa, kuten tulohajautuksen ja palvelujen kilpailuttamisen, kuin suoraan yritysmaailmasta?

Yksi mahdollinen vastaus löytyy kapitalismin kehityslogiikasta. Toisen maailmansodan jälkeistä aikaa aina vuoden 1973 öljykriisiin saakka on kutsuttu kapitalismin kultaiseksi ajaksi. Länsimaat vaurastuivat nopeasti, työtä pelkäämättömille löytyi töitä ja syntyi sellainenkin ihme kuin pohjoismainen hyvinvointivaltio. Talouskasvu nojasi fordistiseen massatuotantoon. Tarvaintuottajat pyrkivät polke-

maan hinnat alas ja kasvattamaan kysyntää nostamalla tuotantokapasiteettia eli investoimalla. Myös keynesiläinen rahapolitiikka (jonka suomalaista muunnelmaa edusti Pekka Kuusen sosiaalipoliittinen ajattelu) eli tietoinen julkisen talouden ja julkisen kulutuksen paisuttaminen tuki investointihakuista talouskasvua.

Kuitenkin ihmisten kulutuskysynnällä, tuotantokapasiteetin kasvattamisella ja valtion kontrolloimien kotimarkkinainvestointien tehokkuudella on rajansa. Viimeistään ensimmäisen öljykriisin myötä kävi selväksi, että kehittyneissä länsimaissa tulevan talouskasvun avaimet on löydettävä jostain muualta kuin fordismiksi ja keynesiläisyydeksi kutsutuista opeista.

Fordismin ajaututtua kriisiin sekä yritykset että valtiovalta heräsivät näkemään maailman yhtenä isona markkinapaikkana. Valtiot reagoivat talouskasvun hiipumiseen purkamalla säädöksiä, jotka rajoittivat ja ohjasivat valtioiden rajat ylittäviä pääomavirtauksia, ja luonnollisesti yritykset käyttivät tilaisuuden hyväkseen. Yritykset alkoivat nopeasti kehittää kansainvälisiä verkostoja, perustaa tytäryhtiöitä ulkomaille ja etsiä parasta mahdollista tuottoa investoinneilleen ympäri maailman, esimerkiksi siirtämällä tuotantoa sinne, missä tuotantokustannukset ovat edullisimmat.

Näiden muutosten seurauksena – tosin vasta 1990-luvulla – Suomen talous kytkeytyi peruuttamattomalla tavalla osaksi globaaleja markkinoita. Suomalaisyrittäjien omistuspohja kansainvälistyi ja myös ulkomaiset yritykset löysivät Suomen. Suurin ideologinen muutos oli kuitenkin siinä, että omistaja-arvon

kasvattaminen nousi liike-elämän keskiöön. Tapahtui siirtymä valtiojohtoisesta suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen.

* * *

Merkittäväksi tämän murroksen tekee ennen kaikkea se, että liiketaloudellinen retoriikka levisi yritysmaailmasta politiikkaan, mediaan ja tätä kautta myös kansalaisten arkeen. Erityisesti 1990-luvulla poliittiseen kielenkäyttöön pesiytyi puhe kansantalouden kilpailukyyn turvaamisesta ja kehittämisestä, mikä konkretisoitui esimerkiksi tietoisena panostuksena korkeimpaan koulutukseen, tutkimukseen ja tuotekehitykseen.

Samanaikaisesti kun kilpailukyvyistä muodostui kansallinen prioriteetti, valtiovalta omaksui uuden julkishallinnollisen ajattelutavan (*New public management*), joka korostaa keskusvaltan hajauttamista sekä julkisen palvelutuotannon kilpailuttamista, ulkoistamista ja kustannustehokkuutta. Tässä prosessissa kansalaisten rooli politiikan subjekteina hämärtyi. Nykyisin kansalaiset nähdään valtion asiakkaina ja julkisten palveluiden kuluttajina, ei niinkään poliittisen tahdon lähteenä, kuten *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia* -teoksessa analysoidaan.

Myös median agendalla liiketaloudellinen ajattelu on saanut aikaisempaa vahvemman jalansijan. Eräässä mielessä jatkuva uutispuuro julkisen talouden säästöjen välttämättömyydestä, pörssikurssista ja Suomen asemasta kansainvälisissä kilpailukykyvertailuissa on ”kolonialisoinut inhimillisen elämismaailman”, kuten Jürgen Habermas sanoisi, ja tämä on osaltaan auttanut poliittisia päättäjiä vie-

mään läpi intressejään. Kapitalismin lieveilmiöihin kyllä suhtaudutaan kriittisesti, mutta itse kilpailutalouden välttämättömyyttä ei kyseenalaisteta.

Edellinen väitteeni on tarkoitushakuisesti provokatiivinen. Kummassakaan tässä arvioidussa teoksessa ei sentään rohjeta väittää, että suomalaisten perimmäinen arvomaailma olisi kokenut täydellisen suunnanmuutoksen. Hyvä näin, koska empiiristä arvotutkimuksista harvoin löytyy tukea radikaalien yhteiskuntateoreettikkojen oletuksille. Esimerkiksi individualisoituminen on edennyt enemmän hitaasti hiipien kuin hyppäyksittäin. Sekin on syytä muistaa, että Suomessa kilpailukykyistä taloutta on pidetty yhteiskuntapolitiittisesti tärkeänä tavoitteena jo 1950-luvulta lähtien, eli tässäkin yhteydessä kyse on jatkumosta eikä äkillisestä historiallisesta katkoksesta.

Mikä sitten on todella muutunut? Ennen 1980- ja 1990-luvun murrosta kilpailukykyä amennettiin hierarkkisista rakenteista, sääntelystä ja pyrkimyksestä keskitettyyn suunnitteluun, kunnes talouden globalisaatio teki suunnittelutalouden puutteet läpinäkyviksi. Vastanäistä keinoista luopuminen teki mahdolliseksi, että suuntautuneisuus kilpailukykyyn levi-

si koko yhteiskuntaan, *Uusi jako* -teoksessa painotetaan. Myös *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia* -teoksen mukaan tehokkuutta ja tuottavuutta korostava ajattelutapa on vastaus organisoitunutta kapitalismin kriisiin koko yhteiskunnan tasolla. Uuden ajattelu- ja hallintatavan logiikka tunkeutuu kaikkialle taloudesta ja politiikasta jopa perheiden sisälle, lasten kasvatukseen ja ihmissuhteisiin.

* * *

Kummassakin teoksessa nostetaan esiin sama tärkeä ongelma. Vaikka Suomen kilpailukyky, talouden dynaamisuus ja vaurauskin ovat korkeammalla tasolla kuin koskaan, onko todellista edistystä sittenkään tapahtunut elämän laadun parantumisen merkityksessä? Entä lunastaako kilpailukyky- tai projektiyhteiskunta lupauksensa paremmasta huomisesta? Näihin kysymyksiin kirjat eivät suoraa vastausta tyrkytä, mutta lukijalleen ne antavat runsaasti pohdittavaa oman näkemyksen muodostamiseksi.

Keskeisin ero kirjojen välillä on näkökulman valinta. *Uusi jako* -teoksessa yhteiskunnallista muutosta lähestytään kilpailukykyyn perspektiivistä. *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*

-teoksen punaisena lankana on otsikon mukaisesti projekti uutena työelämää strukturoivana organisaatiomuotona. Pidän erityisesti jälkimmäistä rajausta mielekkäänä. Sanakirjamääritelmän mukaan projekti on tarkkaan suunniteltu hanke tietyn päämäärän saavuttamiseksi, mutta laajemmassa katsantokannassa se on myös liikkeessä olemisen tila, jota tarjotaan koko yhteisöllistä elämää jäsentäväksi periaatteeksi.

Jatkuvassa liikkeessä olemisen ihanteeseen kiteytyy hyvin nykyisen ajan hengen moraalinen dilemma. Kapitalistinen pääoman kasautumisen logiikka epäilemättä edellyttää lakkaamatonta kiihtyvyyttä, mutta hyvä elämä ei voi perustua tulosparannusten, tuottavuuden ja tehokkuuden tavoitteluun. Kilpailulla on rajansa ja se tulee vastaan silloin, kun ihmisten on kohdattava toisensa ihmisenä: sairaaloissa, palvelutaloissa, päiväkodeissa ja arjessa.

Erityisesti yhdessä luettuna tässä arvioidut teokset toimivat hyvin toistaan täydentäen. Jos kuitenkin valita pitäisi, *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia* on sisällöltään piirun verran fokuoituneempi, mikä tekee siitä ”kilpailijaansa” tarkoituksenmukaisemman artikkelikokoelman.